

Historie: Jak došlo ke spojení Československa a podkarpatské rusi

- CZ24 News | 31. prosince 2023

ČESKO / SLOVENSKO: Jak došlo ke spojení Československa a Podkarpatské Rusi?

V čítankovém podání servírovali legendu následujícím způsobem: K události došlo v době, kdy Uherská Rus, duchovně zanedbaná, s lidem nevzdělaným, neschopným vládnout sobě sama, neviděla jiné východisko ze skličujícího stavu, než se spojit s některou z vnějších sil. Takovou mohla najít pouze u blízkých Slovanů. Z nich nejbližší byli rusofilní Češi. Právě s nimi ji poutaly bohaté státnické tradice, plné přízně, úcty, vzájemné náklonnosti a porozumění. Kdo jiný než mistr Vinkentij, diplomat a v éře humanismu nejvýraznější duchovní postava mezi vysokým klérem, kterému Ján Hunyadi svěřil ochranu práv mukačevských obyvatel, vložil královskou korunu na hlavu Jiřího z Poděbrad. Kdo jiný než český kronikář Svatopluk Fiala, po husitských válkách vyhnaný z Krakova, založil v Zakarpatsku první tiskárnu, naučil tiskařskému umění Andreje Torysňavského, který později otevřel podobnou ruskou dílnu v Benátkách. Kdo jiný, než tak vynikající žena své doby, jakou byla Zuzana Lorantffyová, majitelka hradu Mukačevo, pozvala na své panství Jana Amose Komenského, aby zavedl svoji vyučovací metodu na tamní reformátorské škole. A co Duchnovič, zapálený syn svého slovanského kmene, který za práci nedostával ani mzdu, ani bydlení, žil z milosti ostatních, chodil ve starých šatech, seděl doma bosý, aby šetřil obuv, buditel, učitel, odpůrce veškeré poroby, který jako by po vzoru Kollára ve svém hymnu Podkarpatskyje Rusyny, ostavte hlubokýj son! silně, přímo dle Slávy dcery deklamoval: „Já Rusín bol, som a budem, ja narodil sa Rusínom, čestný rod svoj nezabudnem, budem jeho synem.“ A co Dobrianskij, který vždy hledal oporu v kulturně vyspělém Slovensku, pomáhal zakládat Matici, účastnil se schůzí haličských Rusínů a dlouhých besed v českých kruzích během Slovanského sjezdu v Praze, přátelil se s Palackým i Riegreem, vážil si Šafaříka. Nebo Pavlovič, Slavík zpod Makovice, který pln víry v lepší budoucnost Rusínů a Slováků zpíval: „Peruni pominou, Slované nezahynou!“ A když už uherští Rusíni nemohli na samostatnou existenci ani pomyslet, jako nejlepší řešení se jim zdálo spojení s Čechoslováky. Minulost i současnost tak velela.

Proto se úsilí obou stran zaměřilo tímto směrem. Klíčovou úlohu hráli američtí Rusíni. Již v červenci, tři měsíce před porážkou Rakousko-Uherska, se radili v Homesteadu o budoucnosti své vlasti. Po vítězství spojeneckých mocností podepsali prezident Masaryk a mladý doktor Žatkovič, rodák z Golubného u Berezna, 26. října 1918 ve Filadelfii vyhlášení nezávislosti utlačovaných středoevropských národů. O dva týdny později, 12. listopadu, se usnesla Americká národní rada v pensylvánském Scrantonu, aby se uherští Rusíni s nejobsáhlejšími autonomními právy připojili na federálním základě k Československu. Pro toto spojení se vyslovili i v Uherské Rusi. Na pařížskou mírovou konferenci vyslali delegaci, která tlumočila přání většiny občanů spojit se s Československem. Jejich přání vyhověli, když se smlouvou podepsanou v Saint-Germain-en-Laye zavázala nová republika desátým článkem mimo jiné „vytvořit rusínské území jižně od Karpat v hranicích určených vedoucími mocnostmi jako autonomní jednotku československého státu a ponechat mu nejvyšší míru samosprávy, jaká je slučitelná s jednotou státu“. Rozsah autonomie byl vymezen sněmem, guvernérem a zastoupením v Národním shromáždění podle ústavní listiny. Generální statut stanovil název Podkarpatská Rus podle Duchnovičových pokynů; jako vyučovací jazyk stanovil lidovou mluvu; potvrdil znak: rozpůlený štít, v levé části ve stříbrném poli rudý červený medvěd, znak Červené Rusi za knížete Daniela, v pravé části vodorovné zlaté a modré pruhy. Jako hranici se Slovenskem určil demarkační čáru podél toku řeky Uh. Vláda vyvinula úsilí o zvelebení

této tak dlouho zanedbávané země. Přitom skutečná tíha uspořádání poměrů spočívala na exponovaných Čechách, kteří všude zavedli řád a disciplínu, podporovali a vychovávali rusínský živel. Tato rozsáhlá obrodná činnost měla za cíl všeobecný rozvoj, blaho a dobro země.

Tolik lyrika. Jako vždy a všude představovala ideologické lešení ke zdůvodnění politické konstrukce. V tomto případě záměrů pražské vlády.

Próza však zněla nekompromisněji.

Pokud šlo, dejme tomu, o porady v Homesteadu, američtí Rusíni se vyslovili pro úplnou nezávislost své vlasti. Kdyby to však nebylo možné, měli se spojit v jeden stát s Haličí a Bukovinou. A kdyby se nepodařilo ani toto spojení, žádali autonomii. Nezmiňovali se však, v hranicích kterého státu. V tomto smyslu předložili memorandum prezidentu Wilsonovi. Až na schůzce ve Filadelfii se právní poradce koncernu General Motors Zatkovič dohodl s Masarykem o připojení k Československu.

Pravda, o dva týdny později, onoho deštivého 12. listopadu 1918, zažilo sedmnáct členů Americké národní rady Uhrorusínů ve scrantonském hotelu Casay bouřlivou diskusi, než se sjednotilo v této zásadní otázce. Ctihodný pán Nikolaj Chopej ihned po Zatkovičově vystoupení požádal o slovo a vyslovil názor, že by „měli usilovat o sjednocení s karpatskými Rusíny a toto přání by se mělo stát povinností všech členů rady“. Jen co skončil, prohlásil předseda Július Gardoš, že je „nemožné spojit se s národností, která neexistuje, protože karpatské Rusíny neuznávají jako národnost, ale pouze jako politickou stranu, považují je za příslušníky ukrajinské národnosti. Proto je třeba volit mezi Ukrajinci a Čechoslováky“.

Zasedání nakonec vyústilo v jednomyslné rozhodnutí – jak Gregory Ignatius Zatkovič písemně potvrdil prezidentu Wilsonovi – „aby se Uhrorusíni s nejliberálnějšími autonomními samosprávnými pravomocemi jako stát spojili na federativním základě s Československou republikou, s podmínkou, že k zemi budou patřit původní uhrorusínské kraje Spiš, Šariš, Zemplín, Gemer, Abauj, Borsód, Ung, Ugoča, Bereg a Marmaroš“.

Dohodli také, že „toto rozhodnutí rady předloží Uhrorusínům ve Spojených státech, jejichž počet dosahuje přibližně půl milionu, aby do tří týdnů rozhodli plebiscitem, zda tento krok schválí, nebo ne“.

Hlasovat měla Řecko-katolická unie rusínských bratrstev s devadesáti tisíci členy a Sjednocená společnost řecko-katolického náboženství s devíti tisíci členy. Hlasovací formuláře rozeslali jednotlivým místním společnostem obou spolků, stejně jako všem řecko-katolickým uniatským obcím při jednotlivých kostelech nebo kongregacích. Každá společnost dostala jeden hlas na padesát členů a každá obec při kostelu nebo kongregaci – pokud tam nebyl spolek – jeden hlas na padesát rodin. Volební lístky rozvezli kurýři, nebo je poslali jako doporučené poštovní zásilky.

Hlasovalo šedesát až sedmdesát tisíc osob, tedy necelých patnáct procent menšiny, s následujícím výsledkem: pro spojení s Československem 732 hlasů, s Ukrajinou 310, s Karpatorusíny 13, s Ruskem 10, s Maďarskem 9, s Haličí 1, za úplnou samostatnost 27.

S tímto dosti zvláštním mandátem odcestovala delegace rady v čele se Zatkovičem do staré vlasti. Zastavila se v Paříži, kde jednala s Benešem, v Praze konferovala s Masarykem, v Bratislavě se Šrobárem, v Prešově s Národní radou a v polovině března už byla v Užhorodě.

AUTOR: Buhuš Chňoupek